

TEMESI FERENC

Bartók

(REGÉNYRÉSZLETEK*)

■ 1936. Élete első repülő útja Londonból (hát honnan) Rotterdamba a KLM Papegaai „Papagáj” nevű gépén. Ha Hilversum, akkor rádióhangverseny. Itthon Liszt Háltáncát játssza a Filharmóniai Zenekarral az Operaházban, Dohnányi vezényletével. Dohnányit, mint zeneszerzőt, nem tartja nagyra, de mint muzsikust, igen. A Magyar Tudományos Akadémián éppen Lisztből tartja a székfoglalóját is. Természetesen az első dolga, hogy akadémikusi oklevelét bemutassa a Mamának. Külföldön jól keres, itthon az V. fizetési osztály A csoportjába kerül. A Mama elégedett, de beteg. Kórházba kényszerül, B. mindennap látogatja. A Budapest II. kerületi, budai, Csalán utcai ház (1932-től itt laktak) telkét kettéosztották. B. lakcíme ettől kezdve 27-ről 29-re változik. Nem költözik el, mégis máshol laksz. A telefonszáma: 647-56. A Mama rövidesen odaköltözik, rosszabbra fordul az állapota. B. most a románokkal vesz össze, akik még hangversenyét is törlik, két év után az utolsó romániai koncert majdnem otthon, Temesváron. Hat év késéssel Budapesten a *Cantata Profana* bemutatójára készülnek. A Universal Edition – új kiadója – számára szinte minden héten ír levelet. Aztán jön az Anschluss, és nincs miért írni. Augusztus 31-re elkészül a megrendelt mű a bázeli kamara zenekar 10. évfordulójára.

1933. július 19–20-án impresszáriójánál, Walter Schultessnél ebédel, aki szintén zenész. A felesége – emlékszünk, vagy nem – egy bizonyos Geyer Stefi. Ha Svájcban van, mindig találkozik Stefivel, kirándulás, ebéd, vacsora, sokat van ott, egyszer Stefi 12 éves kislányát is bemutatja.

B. a Csalán úti lakás tulajdonosnőjével a következő év májusától 3700 pengő helyett 2600-ban állapodnak meg. Ez évi bére a háznak. B. havi fizetése 716 pengő. A Bösendorfer zongora bérlésének meghosszabbításáról is tárgyal. Minderre külföldön keresi meg a pénzt. Amszterdam, Párizs, Brüsszel, London.

Azért a szokásos III. osztályon utazik Zürichbe, közben négy nyelven tíz levelet ír. 1937. január 19-én ér Bázélbe. Barátnőjénél, a gazdag Müller-Widmann professzoréknál száll meg a Fringeli Str. 16-ban. Dittát is várták, de ő az utolsó percben otthon maradt, a nyolcvan éves, betegeskedő Mama mellett.

21-én este a *Zene húros hangszerekre, ütőkre és celesztára* (karácsony előtt közölte B. a végleges címet) ünnepélyes ősbemutatója Paul Sacher vezényletével. Az

* Részlet az Alexandra Kiadónál a Könyvhétre megjelenő azonos című kötetből.

utolsó tételt megismételték! „Egész jól dolgoztak, nagyon igyekeztek és karmester ügyes volt.”, írta B.

Sacher, a karmester és a mű megrendelője, így emlékezett vissza Bartókra, aki a két utolsó próbára jött el. „A zenekart meglepte a kicsiny, vékony, tartózkodó ember; a külsőségek leghalványabb igénye sem volt meg benne, de annál igényesebbnek láttuk, amikor műve tolmácsolására került a sor...”

A muzsikuskok csak figyelték Bartókot, aki beült az üres széksorok egyikének a szélére. A ritmikában, hangzásban szokatlan mű kemény munkát követelt az első ütemtől kezdve. Bartók néha odament a karmesterhez, suttogva mondott valamit. Amikor leálltak, magyarázgatta, mennyi érdekesség adódik a népzene sajátosságai-ból. Például a hevesen megrántott húr visszaüt a fogólapra, s ez különös, ostor csapás-szerű hangot ad, ha csak megérintjük, üveghangot hallunk. Kivette az elsőhegedűs kezéből a hangszeret, és megmutatta, hogy egy cigányprímás hogyan cifráz egy adott helyen, a pizzicatót hogyan kell játszani a kezek váltásával. Lón csodálkozás. Miket tud ez a kis ember. Nem elég, hogy ördögien ügyesnek kell lenni a darabja eljátszásához. Egy nekifutásra, huszonnégy perc alatt lejátszották az egészet. Maguk is meglepődtek, hogy sikerült. A zenekar valósággal megmámorosodott a karmesterrel együtt. Megérezték a zenében az elemi erő tüzeit és hevét.

A partitúrára rá volt írva: 24 perc és 19 másodperc. És Bartóknál nem volt metronóm. Az benne volt.

Ne gondolják, hogy én szigorúan megkövetelem, hogy a darabot pontosan ennyi másodperc alatt játsszák. Én csupán azt állapítom meg, hogy mennyi ideig tart, ha én játszom el, mondta, és felemelte a karmesteri pálcát. Le is tette nyomban.

Törékeny külseje sehogyan sem állt összhangban azzal a képpel, amelyet tüzes, dinamikával teli zenéje alapján a bázeli zenészek róla alkottak. A bázeli karmester magyarázgatta zenekara tagjainak, hogy Bartók zenéjét nem túlradó, mértéktelen temperamentum hatja át, mint például Wagnerét, hanem az idegek végső feszültsége; a kérlelhetetlen akarat érezhető belőle. A rejtély mindjárt megoldódott, amint a zenészek B. tekintetével találkoztak. Szellem, erő, tűz, jóság. A hajszálfinom szerkezetek, a pontosan kitervelt hangadagolás. Sztravinszkij, aki elég irigy volt rá, mondta egyszer-kétszer:

Bartók vegyész!

„Tonsetzernek” is hívta, amely ugyan zeneszerzőt jegyez, de benne van a nyomdai szedő szó is. A zenéje öntvény, ezt akarta mondani vele. Szóban akarta legyőzni, ha már másképp nem sikerült neki, csak évei számával, majdan.

A *Zene* szerzője próba után felélénkülve tért vissza Müllerék otthonába. Volt néhány óra, amelyet baráti körben tölthetett. A másnapi előadás már nem nyugtalanította. Jöhetett akármi, tudta, hogy a *Zene* jól fog hangzani. Sacher is eljött Müllerékhez, ő is biztosra vette a sikert. Már nem is az előttük álló bemutatóról beszélt, újabb tervvel állt elő. 1938 elején ismét évfordulót ünnepel a Nemzetközi Zene-

társaság tíz év óta működő helyi csoportja. Intim hatású, kamarazene-jellegű mű illenék műsorukba.

Egy éve lenne erre tanár úrnak, mondta, nem írna nekünk valamit erre az alkalomra is?

Bartók elgondolkodott. Sacher úgy látta, megvillan a szeme, amikor válaszol.

Lehetne zongora, ütőhangszerekkel társítva?

S elmondta, hogy régen gondol ilyesmire. Keleti népi együtteseknél is figyelte az ütőhangszerek kifejezőerejét. Kairóban, Törökországban, Észak-Afrikában. Sacher úgy érezte, B. szavai akár beleegyezésnek is vehetők.

A bázeli zenekar tagjai is megszerették Bartókot. Ennek köszönhető, hogy az elkövetkező, rövid, békés időszakban egyetlenegyszer sem utasította vissza Sacher megrendeléseit. A Divertimento még elképzelés formájában sem volt születendő. Pedig az övék lesz. Mert mi már mindent tudunk. Persze.

A hangverseny után pihenésre szánt két szép nap, Geyer Stefiékkel, azért nem volt zavartalan. Bartók megtudta, hogy a bonni egyetem törölte díszdoktorainak sorából. Na és? Máskor megrántotta volna a vállát. De most nem ilyen vállrángató idők jártak, ólomszínű volt az ég Németország fölött. Még ha a németek szívárványt láttak is fölötte. Van ilyen.

Ebéd után jóval, már oszonnaidőben, mondták volna régen, a téli kertben üldögéltek: B. és Stefi. Walter Schulthess, mondtam már, gazdag volt. És okos. Dolga lett valahol.

Stefi Geyer-Schulthess önagysága az a fajta feleség volt, aki otthon is kiöltözik. Hosszú ujjú, világos bordó selyemruhát viselt, az alsó lábszár közepéig érőt, fekete övvel, amely ravaszul, a csípőnél egy ezüst csillaggal kapcsolódott. Fehér szélű hajtóka, a combnál álzsebek, a kis, prêmes reverű, merészen behúzott kabátka, mind vékonyították. Mintha már akkor is a gebe nők lettek volna divatban. A haja most le volt nyalva, a füléhez simult, nem úgy, mint B. nagyon is határozott emlékeiben. Nagy, érzéki, húsevő szája a régi volt. A szomorú csodálkozás is a szemében. Stefi a teljesen fölösleges legyezővel játszadozott, és váratlanul belevágott a közepébe. Ahogy régen.

Ne cifrázzuk. A huszadik század legeredetibb műve a tied. Ennél jobban semmi sem tetszett, amit írtál. De miért nem nevezed egyszerűen szimfóniának? Hiszen az!

B. a sűrke öltönyben volt már, nem a fellépő ruhájában.

A *Zene* semlegesebb jelentésű. Nem tudom. Mások se szimfóniákat írnak manapság, mondta.

Azok mások.

Olyan romantikus íze van a szónak, nem?

Ugyan már. Mikor lettél kész vele?

Nem írtam? Tavaly szeptember elején. Az ajánlás Paul Sachernek szól, a Bázeli Kamarazenekar megalakulásának 10. évfordulójára. De hát tudod.

Valamit tudhat ez a Sacher. Stefi elmosolyodott, távolságtartóan és rejtélyesen.

A kérés szerénységét és erejét tudja. De azt nagyon érti. Mondta. Bartók. Közben Stefivel beszélgettek, B.-ben, aki borotvált volt, így kék szakála nyomokban sem volt felfedezhető, már egy szonáta témája készülődött két zongorára és ütőhangszerekre, a kistestvére emennek. Hosszú cigarettasóhaj. Stefi is dohányzott, vékony, de hosszú cigarettáját is szipkából szívta, hogy mutassa, mennyire emancipált. Hohó, nem csak a férfiak kiváltsága a füstölés és az ivás. Csinn. Koccintottak. B., ha Stefi a felesége lett volna, elmondta volna neki, mi jár a fejében. De csak a barát-nője volt. Vékony, de határozott vonal választja el a kettőt.

Már az 5. kvarttettem levette a lábáról Sachert. Müller-Widmannéknél elő adtuk a vonósnyegyest. 34-ben talán? Nem, hiszen akkor írtam. De lehet. Mindegy. A fölkerő levél ezután jött, de finoman, szépen, nem sürgetőn. Ez egy kedves ember.

A férjem is kedves.

Igen, ő figyelmes. A Sachernek írt válaszómban már jeleztem, hogy vonós és ütőhangszerekre írt műre gondolok, tehát a vonósokon kívül zongorára, cselesztárra, hárfára, xilofonra és ütősökre lesz szükség. Féltem, kicsit sok lesz ez neki is, meg a zenekarnak is. A ritmikai nehézségeket nem tudjuk elkerülni. Új lesz a ritkán alkalmazott vonós játékmód, a piff-paff pizzicátók, vagy például pengetett hangok glissandója.

Nekem ne mondd, hogy nem volt már meg valami ebből, ama felkérés előtt is.

Csak az első tétel, az Andante tranquillo eszméje. Csak egy vázlat.

Elég az neked. A tételt gyakorlatilag a vonóskar játssza, a többi hangszer egy-két pont kiemelésére szorítkozik, hogy lehet ez? A kétkórusosságot sem használtad ki.

A tétel a semmiből indul (pianissimo con sordino), a feszültség egyenletesen fokozódik a csúcspontig, ott viszonylag gyorsan elcsitul, végül a zene visszahull a semmibe. Akár mi magunk. Bartók felállt, és sétálni kezdett a pálmák, trópusi páfrányok, orchideák, citrusok, leanderek, babér- és fügefák között. A színek, az illatok. Léptei koppantak a kerámia padlón.

A hatodik témamegszólalással, a fisznél lett teljes a zenekar, mondta Stefi.

Hogy számoltad! Aztán jön a hetedik. A mai zenében még mindig azt várjuk, mikor jön a téma. Nem szájalmas ez?

Csönd. Ezt a vonalat Stefi sose merte átlépni. Ő csak hegedűs volt, de B. nem csak zongorista.

Ezután veszi át a hatalmat a drámai formálás: a következő négy téma szinte egyszerre hangzik föl, de mindegyik töredékesen és nem is az eddig várt sorrendben. Mindezt üstdobtremoló festi alá. Remélem, sikerült.

Ó, igen. Bizony. Innen már nincs tovább út, helyben jár a zene, nem? Vagy csak én éreztem úgy izgalmamban?

De, igaz. Jó hallottad. Te mindig jól hallod. Bartók visszaült a kecses vasszékre. Csak a hangerő fokozódik, majd cintányérütésre megáll az eddig folyamatos nyolcadmozgás.

De azzal aztán megleptél, hogy ez még mindig nem a csúcspont! A hangzás öt ok-távra tágul, míg megszületik a döntés: vissza kell fordulni. A téma innen tükörfordításban jön. Ezt te nagyon is szereted. És akkor a hangerő visszaesik pianóra.

És az ellenpont visszaveszi a hatalmat. De most hagyjuk, jó! Végül is, ha mégis mondani kell valamit, visszaérünk a kiindulópontra, az A-ra. A téma első sora szét-hullik, majd a második sor hangzik fel. És így tovább. Ez a tétel összefoglalás.

Téged még mindig az a Leonardo Fibonacci babonáz meg, az a középkori matematikus.

Mutass jobb természeti formát, mint az aranymetszés. Emlékszel, amikor megmutattam a csigaházat? Azért egy kicsit belenyúltam a matematikailag is kiszámított szerkezetbe. A keletiek tudják ezt, sőt az ókori görögök is. Mielőtt kész a szép, egy picit el kell térni, nem lehet tökéletes emberi mű.

De hát te nem hiszed Istent!

Én nem. Ezért is kellett szétválnunk... De a mű szentségében igenis hiszek.

Az Allegro tétel mintha picit neoklasszikus lenne. De gyors. Ezek a te népdalaid, te találod ki őket. Ilyen magyar népdal nincs.

Hallottad, hogy van. Egyébként nem picit neoklasszicista, vállaltan. Ha egy kupolát megépítenek, ne akarj a tetejére egy kópéniszt.

Hogy te miket mondasz!...

Miért? Mondj egy emlékművet, amely nem egy faloszra emlékeztet, egy obeliszket, egy díszoszlopot, egy pilont, egy kariatidát, egy atlaszt, ami nem... B. hangot váltott. A visszatérés előtt a főtéma összenyomott változatának ellenpontos kidolgozása hallható. Ehhez mit szólsz?

Nálad ez nem meglepő, bárki másnál igen. Hanem az Adagio... Lassú tétel hídformában, a te éjszaka-zenéid szépségéből... Magas xilofonhangok és üstdob glissandók párbeszéde vezeti be. Ez eget rengető újdonság! Héó! Ez igazán nagy.

A tengerzúgáshoz hasonlít mégis. A csellók kánonban játszanak a hegedűkkel. Az álmok, emlékek képe. Nálam.

Nálam, nálam... Miért kell így kerülgetnünk egymást, mint mindig. Most a zenében. Stefi keresztbe vettette a lábát, B. nyelt egyet.

Én úgy veszem észre, hogy *A csodálatos mandarin* végén bekövetkezett teljes összeomlás óta, céloddá vált, az élettől duzzadó befejezés.

Köszönöm.

A zárást pedig, a főtémából levezethető népdalszerű dallamban szemérmesen megszólaló, de magyar nemzeti pátoz ragyogja be. Ez új.

Vagy régi. Mint mi magunk.

Béla, ne kezd ezt a témát, kérlek. Megmondtam, ha erről beszélsz, nem találkozzunk többet.

Halk köhécselés hangzott. Schulthess úr állt a télikert üvegajtaja előtt. Mondtam, okos ember volt.

■ Anatole France mondta valahol: Ha valamit teljesen és tökéletesen megírtak már, ne legyenek erkölcsi aggályaid; vedd el, a tiéd. ZEN-E? Ezzel a ravaszdi címmel kezdett sorozatot Él, a M. Szívtestőr sápadt, hétvégi hasábjain, csupa idézetből, de a végén felsorolta a szerzőket egymás után. Ugyan, ki törődött vele már akkor.

Ez nem a Tremoros Csellista, a Magyar Zenebarbárok Közlönye, se a Keresztény Zenede vagy a Muzsika szerkesztősége. Könyörgöm, ez egy politikai, közéleti polgári napilap, mondta sunyin felvillantva tekintetét Élre, de őszintén felháborodva Ő. Töhötöm.

De amikor Kalitka úrtól a saját maga által fordított szövegeket behozta, behúzta fülét-farkát. Nem az élő Él, az élő angoltudását tisztelte.

Kalitka úr meséi, kezdte Él a büntetőnek szánt felolvasást. Ő mesélt valójában megint. Volt, aki érdekelt: Pista, Miklós és Emil, meg a csajok, Matold, Katalán és Ágó (utóbbiak még éltek mind a ketten) leültek az elmenekültek székeire.

Első generációs értelmiségi volt a családban, de másodgenerációs örült, mondta Él, csak ritkán felnézve a papírból. Az apja feltaláló volt, az anyja elhagyó. De az apjának volt nagyobb a türelme: a mama mindig visszajött. Az egyetemről már másodévből kimaradt a Kalitka fiú. Kiakadt, mikor meglátta, hogy évfolyamtársainak száza ugyanazt az egy könyvet olvassák a könyvtárban. Fogta magát, odament a polchoz, kivette az első könyvet, amely szerzőjének „Z” betűvel kezdődött neve. Ő is kapta a legjobb jegyet félévkor. Mindjárt tudta, hogy innen menni kell. Különben is élményekre vágyott. Akkoriban író akart lenni.

Hova megy egy amerikai élményt gyűjteni? Természetesen Európába. Ott persze kis híján építész lett belőle. De az egyik tanára a szó szoros értelmében fenékebe rúgta. Így egy modern építészhez került, akit Ernő Goldfingernek hívtak. Nem tréfa. Goldfinger Ernő, ott, a csak Ámerikából távoli Párizsban, egyszer azt mondta egy tanítványának a telefonba:

Hogy építész legyen az ember, az egész életét arra kell szentelnie.

Na ezt azért nem, gondolta ifjabb Kalitka, aki ekkoriban Walt Whitmant olvasott, és erőst vágyott haza Ámerikába.

Ne légy buta, írta az anyja. Maradj Európában, amíg teheted. Itatódj át annyi szépséggel, amennyivel bírsz. Lehet, hogy sose kerülsz oda többé.

Erre ifjabb Kalitka elment Mallorcára, és festeni kezdett. Zenét is szerzett, matematikai alapon, de hogy milyen, azt már sose tudjuk meg. Amikor elment Mallorcáról, a csomag megkönnyítése okából otthagya a művet. Sevilleben egy utcasarkon szimultán élményben volt része: a hallás és a látás egyneműségét tapasztalta meg. A színház és a cirkusz felé fordult.

Végül egészen Arnold Schönbergig vitte a végzet, aki azt mondta neki:

Maga nem fogja győzni anyagilag, hogy az én tanítványom legyen.

Pénzem az egyáltalán nincs, felelte az ifjú.

Egészen a zenének szenteli az életét?, kérdezte a mester.

Az ifjú ezúttal igen mondott. Okosan tette. De a harmóniához nem sok érzéke volt. Schönberg látta ezt, és azt mondta:

Hamarosan egy falhoz ér, amit nem lesz képes áttörni.

Akkor azzal töltöm az életem, hogy a falba verem a fejem, mondta – most már nevezzük nevén – az ifjú John Cage. (A számítógépes javító program már alá is húzta pirossal, pedig kalitkát, ketrecet, átvitt értelemben börtönt jelent ez a név angliulsul. Hogy maga Cage mennyire tisztában volt vele, arra elég bizonyíték egy zeneművének címe: „Bird Cage”. Ami egyaránt jelenti, hogy madárkalitka, és azt hogy Cage madár.)

Az életrajzot most abba is hagyom egy időre, mondta Életrajzoló, és rágyújtott egy cigire. De hűségese laposüvegét nem húzta elő. Barátainak jelenléte megnyugtatta, Összenőhetetlen meg tehetett egy szívességet. Azokból az írásaiból idéznék, melyeket 186 lapon hagyott ránk. Vízszintesen és függőlegesen is meg vannak komponálva ezek rövid, zen szövegekre emlékeztető „mezotikák”. Én csak lefordítottam.

Lehet, hogy ismerik az egyik szerzetest, de én mindenképp elmesélem. Egy nap a két szerzetes egy patakhoz ért, ahol egy hölgy várakozott arra, hátha átsegíti valaki. Az egyikük felkapta, és át is vitte a csermelyen. Folytatták útjukat, de a másik szerzetes megkérdezte:

Miért vitted át azt a nőt?

Tedd már le, én már megtettem két órával ezelőtt, mondta a másik.

Egy út menti étteremben történt, az ablaknál ültünk, amely egy tóra nézett. Valaki bedobott egy tízcentest a zenegépbe. Észrevettem, hogy a gépből kijövő zene kísérette az úszókat, bár ők nem hallották a zenét.

Bostonban történt velem, a Harvard Egyetem süketszobájában. Aki ismer engem, ismeri ezt a történetet. Mindig elmesélem. Szóval a süketszobában két hangot hallottam. Megkérdeztem a mérnököt utána, mik lehetnek. A magas az idegrendszérének a hangja volt működés közben, az alacsony a vérkeringéséé, felelte.

Két szerzetes ért egy patakhoz, egy hindu és egy zen. A hindu sétálni kezdett a vízen, de a zen szerzetes visszahívta. Nem így megyünk át egy patakon, mondta. Kövess! És odavezette egy helyhez, ahol sekély volt a víz, és átgázoltak.

A gondjaim inkább társadalmi, mint zenei jellegűek. Nem ezt gondolta Sri Ramakrisna is? Egy tanítványának, aki azt kérdezte, hogy feladja-e a zenét, és csak őt kövesse, azt mondta:

Semmi esetre sem. Maradj zenész. A zene az élet örökérvényűségének elragadtatása.

Egy Illinoisban tartott előadásomon hozzátettem:

Az életé. Pont.

A művészek sokat beszélnek a szabadságról. A „szabad, mint a madár” szólást követve, Morton Feldman elment egy nap a parkba megfigyelni tollas barátainkat. Amikor visszajött, csak annyit mondott:

Tudod mit? Nem is szabadok. Falatka éllemen veszekednek folyton.

Kínában egy költői versenyen, amelyen a zen (helyesen: a csang) buddhizmus pátriárkáját kívánták megválasztani, két vers volt. Az egyik így szólt:

Az elme, mint egy tükör. Összegyűjti a port. A gond az, hogyan tüntessük el a port.

A másik, a nyertes költemény az előzőre adott válasz volt:

Hol a tükör, és hol a por?

Néhány évszázaddal később egy japán kolostorban egy szerzetes folyton fürdőket vett. Egy fiatalabb szerzetes odament hozzá, és megkérdezte:

Miért van az, hogy mindig fürdőket veszel, ha nincs por?

Az idősebb szerzetes így felelt:

Csak a megmártózás miatt. Nincs miért.

Folytathatnám, írja a mester egy előszóban, de nem akarom az olvasó idejét rabolni. Nyissa ki ezt a könyvet, és minden ajtót, ott, ahol találja. Az életnek sincs vége. És ez a könyv bebizonyítja, hogy a zene az élet része.

Folytassam? Él nagyokat nyelt, de azért se ivott whiskey-t.

Naná, mondták a többiek, és a lányok furfangja révén még egy üveg bor is előkerült.

Én voltam a föld, amelyből az üresség ki tudott nőni. Ilyen mondatokat volt képes leírni Mr. Cage (alias Kalitka úr), a zeneszerző, aki már nem érte meg ezt a 21. századot. Ilyen logika alapján született meg a 4' 33" című opusa is, amelyet zongorára írt, három tételben, néma hangokkal. Vagyis négy perc harminchárom másodpercig a csönd kegyelmében részesülhetünk általa. Nagy tett ez korunk hangterrorijában.

1949-ben, mikor Kalitka úr az Előadás a semmiről című munkáját megírta, épp-hogy csak megszülettem. Ilyeneket írt benne: A legtöbb beszéd tele van ötletekkel, elgondolásokkal. Ebben nincs egy se. De bármelyik pillanatban felbukkanhat. És akkor élvezhetjük is. (...) Nincs mit mondanom, de mondom, és ez az a költészet, amire szükségem volt. Költészetünk ráeszmélés arra, hogy semmink sincs.

Erik Satie kevésbé szerette a német zenét. Azt mondta Debussynek például, hogy olyan zenére van szüksége, amelyben nincsen savanyú káposzta. Azt is mondta, hogy Beethoven azért volt olyan jól ismert, mert jó impresszáriója és reklámügynöke volt. Körülbelül tíz koncert után tartottam egy előadást, amelyben lelepleztem Beethovent. Néhány nappal később felkeresett egy nő.

Azt hiszem értem, amit Beethovenról mondott, és egyet is értek. De van egy nagyon komoly kérdésem. Mi a véleménye Bachról?

Egy alkalommal megkérdeztem Schönberget, mit gondol a nemzetközi helyzetről.

Azt mondta:

Az a fontos, hogy fejlődjön a külkereskedelem.

Hát nem így van?, nevetett közbe Hetetlen Hatatlan.

Egy nap komponáltam, amikor egy reklámcég megkeresett.

Uram, ön el akarja adni a zenéjét?, kérdezte egy férfihang.

Igen.

Akkor hozzon néhány mintát péntek kettőre.

Hét igazgató várt rám. Meghallgattak néhány felvételt, azután összedugták a fejüket, mint az amerikai fociban a játékosok. Az egyikük odajött, és azt mondta:

Ön túl jó nekünk. Meghagyjuk magát Robinson Crusoe-nak.

Egyszer tányérmosogató voltam a kaliforniai Carmelban (*A világ egyik legszebb helye. A szerk.*), a Kék Madár Teaházban. Tizenkét órát dolgoztam naponta. Ha nem a tányérokot, serpenyőket és lábasokat mosogattam, padlót sikáltam, zöldséget mostam. Ha a tulajdonosnő pihenni látott, kiküldött a hátsóudvarra fát vágni. Mindezért napi egy dollárt fizetett.

Egy nap megtudtam, hogy egy híres zongorista ad szólókoncertet a városban. Elhatároztam, hogy amilyen gyorsan csak tudok, végzek a munkámmal, hogy ne késsek le túl sokat belőle.

Amilyen szerencsém volt, a jegyem a Kék Madár Teaház tulajdonosnője mellé szült.

Jó estét, mondtam neki, de ő elfordította a fejét. Suttogott valamit a lánya fülébe, aztán elhagyták a koncerttermet.

Egy japán szerzetes így írta le megvilágosodását:

Most, hogy megvilágosultam, ugyanolyan nyomorult vagyok, mint régen.

Egy fiatalember Japánban úgy intézte a dolgait, hogy eljuthasson egy távoli szigeten élő zen mesterhez. Három évig tanult nála, de eredmény nélkül. Megjelent a mester előtt, hogy elutazik.

Itt voltál három évig, mondta a mester. Miért ne várnál még három hónapot?

A diák beleegyezett, de hiába. Három hónap után három hét hosszabbítás jött, de a megvilágosodás késett.

Maradj még három napot, mondta végül a mester. És ha annak a befejeztéig se világosulsz meg, kövess el öngyilkosságot.

A második nap végén a diák megvilágosodott.

Amikor Darmstadtban voltam, a koncertterem mellett egy fatuskón gombákat találtam. Arra jött a koncertiroda egyik titkárnője. Meglátott, és azt mondta.

Végül is a természet jobb a zenénél.

Ugye, jó volt ez a kis csönd? Az írásban is úgy van, hogy egyenes, becsületes prózát írni a legnehezebb. Legalábbis Hemingway szerint. Először is ismerned kell az írás tárgyát, azután meg tudni kell írni. Mindkettőhöz külön-külön egy élet kevés, míg az ember megtanulja. Aki a politika vészkiáratát használja ebből a nehézségből, az csal. Minden kiút Rómába, meg az üdvösséghez vezet, amit ma túlélésnek hívnak, találón.

Újabb cigarettaszünet, fészkelődés. Telefonok csörrennek. Összenőőőőő, Tőtike-Tátika, Töttös, a kis Tüske, fenn akarta tartani a tekintélyt, ezért azt mondta:

Olvass tovább.

Él tudta, hogy a türelem vékony fonalát feszíti, mert hallgatói mégiscsak hírlapírók voltak. Legalábbis nem tartották szimpla olvasónak magukat. Pedig az a legnehezebb. Na jó.

Mindig is sejtettem, hogy festők (például Chagall), a szobrászok (például Cellini), vagy a zenészek (mint Duke Ellington) jobban írnak, mint a vérprofik. Fordítva ez nem érvényes, mondta.

Hetetlen Töhötöm a torkát köszörülte.

John Cage (azaz Kalitka úr) sem kivétel ez alól. (Meg)határozatlanság című művéből szemezgettünk eddig, tömörítve, válogatva – remélem mindnyájunk örömére.)

Lehet, hogy mégis inkább festőnek kellett volna mennem? Nincs abszolút hallásom. Kiesem a dallamból. Nem tudom tartani a ritmust. Nincs tehetségem a zenéhez.

Legutóbbi találkozásunkkor Phoebe nagynénikém így szólt:

Rossz szakmát választottál.

Hosszú és veszélyes utazás után egy japán fiatalember elérkezett az erdő mélyére. A tanára a lehullott leveleket söpörte. A fiatalember köszöntötte a mestert, de az rá se pillantott. Kérdéseire nem adott választ. Mikor látta, hogy semmivel se tudja a mester figyelmét fölkelteni, a diák az erdő egy másik részén épített föl házat magának. Évekkel később, amikor már ő is leveleket söprögette, megvilágosodott. Eldobott mindent, és az erdőn át, rohant a mesteréhez.

Köszönöm, mondta.

Egy fiatal fiú azt mondta az édesanyjának:

Elmegyek a kocsival egy barátommal egy csésze kávéra, Albanyba. A reggeli munkakezdésre itt leszek.

Az Isten szerelmére, mondta az anyja, hiszen itthon is megkávézshatsz!

Ne légy kispolgár, felelete a fiú. Olvass Kerouacot.

Figyelj, ez hogy kerül ide?, kérdezett közbe Nem Töhötöm Mög.

Egy nap Schönberg óráján voltam. Felemelte a ceruzáját, rámutatott a végén lévő radírgumira, és azt mondta:

Ez a vége fontosabb, mint a másik,

Azóta kizárólag tintával írok.

Karácsony napján egyszer megkérdezte anyám:

Meghallgattam az összes lemezeidet. Az összes gyerekkorodról szóló történetet. Állandóan azt kérdezem magamtól, hol rontottam el?

Végül néhány személyes kedvencem abból a sokból, amit ő mondott a legkevesebb szóval:

A zene a hangok és a csend érzelmeiket kiváltó elrendezése, létezésének lényege az idő.

Nincs üres tér, üres idő. Mindig van valami látnivaló, hallani való. A tény az, hogy akárhogy próbáljuk, nem érzük el a csöndet. Mint Magritte képei: minden mögött valami más van. Teszem én hozzá. És végül:

Az egyik oka, mondta John Cage, hogy a modern zenét némely ember nem szereti, az az, hogy nehezebb azon tűnődni, milyen idő is lesz holnap, ha Bartókot játszák, mint ha egy olyan szimfóniát adnak, amelyet legalább már huszonöttször hallottunk.

A hagyományos zene alatt könnyű a hallgatóknak másra gondolni. A modern zene ezzel szemben tagadja a hallgató egyéni önrendelkezésének illúzióját és a teljesség érzésétől és megfosztja.

Az emberek úgy hagyják el koncertjeimet, hogy zajt hallottak, de vártalan, nem is gyanított szépséggel találkoznak majd mindennapjaikban. Ez a zene gyógyító hatású a nagyvárosi lakosokra.

Nem csak ezeket az írásokat, a zenét is fölösleges megmagyarázni. Körül kéne írni valamit, anélkül, hogy megér(in)tenénk. Sétáljunk sokat, valami előbb-utóbb elvonja a figyelmünket. Olyan személyes legyen az írásunk, hogy senkiben se támadjon gyanú, hogy itt mi meg akarunk magyarázni valamit. Csöndben legyünk közlékenyek. Meséljünk el egy mesét, de ne mondjuk meg, miért. Aztán mondjuk azt, hogy ennek itt a vége.

Ez nagyon jó, de hát már megírták, mondta Töttös, amikor már mindenki szedelőzködött.

Miért, te különben olvastad?!, kérdezte hosszat és mélyet sóhajtva, a szomorú, magyar bajszerű Miklós, és égnek emelte tekintetét.

